

DOMAĆI TERORIZAM – PRETNJA IZBLIZA

Marko M. Krstić,
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

Ovaj rad nastoji da ilustruje koliko je teško, gotovo nemoguće, pro-niknuti u uzroke domaćeg terorizma koji je danas našao opštu pri-menu. Neki gledaju na termin „domaći“ kao fenomen koji se razvijao na Zapadu, ili pak njegovu radikalizaciju značajno povezuju sa Zapadom, ali činjenica je da ovi teroristi izazivaju posebnu zabrinutost zbog sve većeg broja zapadnjaka koji spajaju militantne islamske pokrete, i upoznavanje operativaca „sa društvima koje oni ciljaju“. Teroristi često koriste greške države u slučajevima kada je država ili previše represivna ili čini neefika-sne ustupke, kako bi povećale svoju podršku i za razliku od konvencional-ne mudrosti, strukturne odrednice transnacionalnog i domaćeg terorizma nisu nužno sinonimi. Zbog potrebe balansiranja između efikasnošću borbe borbe protiv terorizma i liberalnom prihvatljivosti, domaći terorizam u većini slučajeva predstavlja značajnu i ozbiljnu pretnju demokratskim državama. U radu će se takođe razmotriti dinamika i uzroci domaćeg terorizma, sa posebnim akcentom na interakcije između terorističkih organizacija, drža-ve i društva. Pravi se paralela i razlika između domaćeg i međunarodnog terorizma, koja umanjuje uzorak nasilja i pokazuje da pojedinac zapravo predstavlja smisao terorizma i najprikladniji model za uzročnu analizu.

Ključne reči: *domaći terorizam, država, pojedinac, radikalizacija*

Uvod

U poslednjih pola veka, „avet“ terorizma se nadvila na svetom a dramatični doga-đaji dominiraju globalnim naslovima uz naizgled stavljanja u drugi plan svih dru-gih pitanja. Duga i fascinantna istorija terorizma je sastavni deo savremene istorije bez-broj naroda i država i danas živimo u svetu u kome je terorizam postao gotovo svako-dnevna pretnja. Postoje različiti razlozi i motivi za terorističke aktivnosti; terorizam ima vi-še korena i višestruke efekte, tj. teroristički incidenti nameću ogromne direktne troškove na pojedince i društva. On predstavlja značajnu komunikaciju putem nasilja, gde koristi telesne mere da stvori psihološki rat. Tokom protekle dve decenije ovaj fenomen je opravdano postao glavna briga naučnika, kreatora politike i javnosti a literatura o njemu je proporcionalno porasla, kao i interes za istraživanje njegovih uzroka.

Nova vrsta terorista se „rodila“ u poslednje dve decenije - teroristi inspirisani džihad-skom ideologijom, osobe rođene i odrasle u samoj zemlji u kojoj žele da napadnu i takav vid domaćeg terorizma je postao primarna briga za organe bezbednosti, naročito u za-

padnim društvima. Dok mnoge teorije pretenduju da opišu tačne faze koje su uključene u radikalizaciju i koje dovode do domaćeg terorizma, veoma malo empirijskih podataka postoji na temu psihologije onih koji su postali radikalizovani.

Spektakularni teroristički napadi i značajne terorističke kampanje značajno utiču na percepciju javnosti, što zauzvrat, vrši pritisak na Vladu da povрати svoju sigurnost i stabilnost, jer su Vlade pod opsadom, ne samo od strane terorista koji zahtevaju političke ustupke, već i građana koji žele da povrate narušeno spokojstvo. Ali naročito podmukao aspekt domaće terorističke pretnje su radikalizovani vojnici koji ciljaju svoje sunarodnike, bez obzira na njihovu veru. Činjenica da je svaki teroristički akt nastoji da izazove strah u njihovim sunarodnicima, može biti jedini zajednički imenitelj. Veoma je bitno usredsrediti se na stvaranje jedinstvenog kulturnog pečata pojedinačne nacije da proceni razlog za uznemirenost demonstriranim nasiljem od strane pojedinaca među svojim građanima.

Angažovanje u aktima terorizma zahteva od pojedinaca da prolaze kroz proces radikalizacije, a terorizam, naročito džihadski, postao je konstantan i smrtonosan problem za mnoge nacije i narode u svetu. Teroristi ne padaju sa neba, oni zapravo proizilaze iz seta snažno održanih verovanja, naime, zapažanje da verski faktor igra važnu ulogu u početnom radikalizacionom procesu ne treba tumačiti kao optuživanje i žigosanje vere. Terorizam je mutirao u jedan od glavnih pretnji nacionalnim državama i pojedincima podjednako, a naročito nakon 9/11 i napada na SAD, došlo je mnogo naučnog interesovanja za generisanje teorije terorizma. U realnom svetu, aspekt problema je da se sam terorizam nastavlja nesmanjenim tempom, uništavajući živote i imovinu širom sveta. Ideja domaćeg terorizma nije nov koncept, pogotovo s obzirom na istoriju izazova sa kojima se suočavaju druge zapadne zemlje. Pripadnici druge grupe su obično nazivaju „ekstremistima“ ili „domaćim teroristima“, ali naročito podmukao aspekt domaćeg terora su pretnje i dalje radikalizovani vojnici koji ciljaju svoje sugrađane, bez obzira na njihovu veru. Spektakularni teroristički napadi i ofanzivne kampanje, značajno utiču na javnost u celini, koji, zauzvrat, vrši pritisak na vladu da povрати sigurnost. Polarizacija društva između različitih verskih i kulturnih grupa slabi obveznice državnog identiteta, udruženja građana, i nacionalizma, što pogoduje ekspanziji „domaćeg“ terorizma. U vreme širih društvenih zajednica u kojima radikalizovani pojedinci žive, rizično je okarakterisati ih kao neprijatelje, međutim, u pitanju je činjenica da su domaći teroristi, u najvećem delu, čvrsto integrisani državljanima zemalja ka kojima usmeravaju agresiju.

Obaveštajne službe i stručnjaci sve više obraćaju pažnju na pretnju „domaćeg terorizma“ – terorističke napade koje su izvršili pojedinci koji su ili rođeni ili odrasli u na Zapadu, a u poslednjih nekoliko godina, više stotina muškaraca i žena rođenih ili odraslih na Zapadu učestvovali su, ili im je obezbeđena podrška za islamske terorističke napade.

Indikatori domaćeg terorizma

Važan sastojak u terorističkoj strategiji je ideja provokacije i većina terorističkih grupa nastoji da smeni sadašnju vladu i preuzme vlast i po tom kriterijumu uspeha, uzimajući u obzir samo pobunjenike koji se služe terorizmom kao svojom glavnom strategijom, a samo pojedine anti-kolonijalne frakcije su u potpunosti realizovale svoj cilj (Merari, 1993). Ukoliko teroristi poseduju državljanstvo zemlje koja je meta napada, onda se to smatra

domaćim terorizmom, bez obzira na nacionalnost žrtava (Calle, Cuenca, 2011). Domaći terorizam uključuje počiniocce, ciljeve, žrtve, mesta, i publiku u istoj zemlji; zemlje su motivisane da se bavi domaćim terorizmom, jer su povezane koristi ili troškovi na taj način isključivo stečeni kod kuće. Npr. otmica jednog lokalnog političara od strane domaće terorističke grupe da promoviše političku promenu kod kuće je tipičan primer domaćeg terorizma i daleko je brojniji od trans nacionalnih terorističkih incidenata (Sandler, 2011).

Era modernog domaćeg terorizma počinje krajem 60-ih i početkom 70-ih godina prošlog veka, a percepcija javnosti se filtrira u potrazi za nacionalnim problemima. Terorizam migrira od države do države, sa kontinenta na kontinent i iz decenije u deceniju. Neke države, kao što je Indija, imaju konstantne probleme, SAD prate ciklični trendovi, dok neki, kao npr. Mongolija i Kape Verde ne beleže napade od 1970. godine. Studije slučaja su ranije bile osnovno sredstvo za istraživanje domaćeg terorizma, koje ionako pronicljive, ne mogu se empirijski testirati i generalizovati. To bi moglo dovesti do identifikacije nevažnih ili slučaja specifičnih varijabli, a takođe i do neuspeha i nemogućnosti da se identifikuju globalne promenljive. Oslanjajući se isključivo na ove studije slučaja, krajnji rezultat je da se domaći terorizam *de facto* tretira kao nacionalno jedinstven. Drugo, uslovi koji motivišu teroriste da napadnu njihove sugrađane,¹ isti su kao o ni koji ih navode da putuju preko stotinu ili hiljade milja i da učine isto. Izvori i ciljevi trans nacionalnih događaja su različiti jer su neke terorističke grupe uključene i u domaći i transnacionalni terorizam, ali su oni opet u manjini. Teroristički akti izvršeni od levičarskih grupa u SAD tokom 1970-ih koje su protestovale protiv rata u Vijetnamu, su se kvalifikovali kao domaći teroristički događaji, kao što je bio i 19. april 1995. godine i bombardovanje *Alfred P. Murrah* zgrade u Oklahoma Sijuu. (Berkebile, 2012).

FBI samo delimično pokušao da definiše domaći terorizam kao: nezakonitu upotrebu, ili pretnju upotrebom nasilja od strane grupe ili pojedinca prema SAD (ili njenih teritorija) bez stranog uticaja, počinjena protiv lica ili imovine i putem zastrašivanja ili primoravanja vlade, civilnog stanovništva ili bilo kojeg segmenta istog, u cilju političkih ili društvenih promena (Heller, 2010). Najveća pretnja od domaćeg terorizma dolazi od ekstremnih desničarskih grupa, a ovih organizacija je više, kao što su pojedinci otcepljenih grupa iz Kju Kluks Klana (KKK), arijevske nacije i neke paravojne grupe i njihova mržnje i strah od etničkih i verskih manjina i stranih kultura koje ne jenjava. Vrlo je verovatno da su pripadnici nekih od ovih organizacija učestvovali u napadima na arapsko-američke, muslimane i pripadnike drugih napadačkih grupa nakon 9/11 i takve aktivnosti i zločini iz mržnje mogu, za sada biti granica njihovih aktivnosti, ali takve aktivnosti su takođe ukazuje na kontinuirane pretnje (James, 2010). Domaći terorizam je terorizam u kojoj su žrtva, meta i počinioci iz iste zemlje. Tako, domaći terorizam ima direktne posledice na samu državu, njene institucije, građane, imovinu, i politike. Npr. ako je domaći komercijalni let samo sa državljanima jedne zemlje otet u drugom gradu u istoj zemlji u političke svrhe, onda se otmica kvalifikuje kao domaći teroristički čin. Većina terorističkih akata, izvedena u borbi

¹ Bombardovanje njujorškog STC-a 1995 godine, u kojem je ubijeno šest osoba a više od 1.000 povređeno, verovatno označava prekretnicu u domaćim terorističkim trendovima. Do februara 1993. godine i eksplozije, mnogi Amerikanci su smatraju terorizam kao nešto što se dogodilo na drugim mestima. Do njujorškog incidenta, terorizam je bio endemski problem, već nasilnog bliskog istoka i zemljama revolucije u Latinskoj Americi koji se povremeno prelivao na ulice Pariza, Londona i Madrida. Njujorško bombardovanje ne samo da razbija to samozadovoljstvo, već i američki osećaj sigurnosti. Napad je pokazao da Amerikanci, iako česta meta terorista u inostranstvu, više ne mogu biti imuni na takav vid nasilja unutar svojih granica (Riley, Hoffman, 1995).

za nezavisnost, je zapravo domaći terorizam, kao i većina bombaških napada tokom Druge Intifade u Izraelu. U stvari, domaći teroristički događaji su brojniji nekoliko puta od trans nacionalnih terorističkih incidenata (Enders, Sandler, 2010).

Zastupljenost i trendovi domaćeg i trans nacionalnog terorizma

Domaći terorizam je teže definisati od međunarodnog terorizma, jer se domaći obično nalazi u krivičnim zakonima države pod delima obuhvaćenih klasičnim kriminalitetom. Neke države formulišu terorizam kao krivično delo, drugi ga definišu kao čin rata i većina država uzima u obzir terorizam kao metod koji se koristi da se izvrše drugi zločini protiv lica ili protiv imovine. Međunarodni terorizam, kao i domaći, jeste metod koji se koristi za izvršenje drugih zločina i kao takav verovatno je uključen u kategoriju drugih međunarodnih zločina, ali samo ako su prisutni strukturalni elementi terorizma² (Tiefenbrun, 2003). U teoriji i praksi egzistiraju dve različite vrste „domaćih“ terorističkih događaja: (1) značajni teroristički incidenti, napadi svojih „specijalista“ i prelazak međunarodne granice, jer napadači dolaze izvan zemlje, dobijajući značajnu podršku spolja, ili u slučajevima kada napadaju strance, i (2) drugi napadi domaćih grupa na domaće ciljeve (Tilly, 2004).³

Broj domaćih i međunarodnih događaja poreklom iz iste zemlje, značajno se povećavaju sa BDP po glavi stanovnika. Magnitude za domaće i međunarodne terorističke incidente su velike i uporedive, što ukazuje da najsiromašnije zemlje nisu „rasadnik“ terorizma, što i potvrđuju istraživanja Laitina (*Laitin, 2007*) i Frojtaga sa saradnicima (*Freytag et al. 2009*). U vezi sa ovim, Kurild i Klitgard sa saradnicima (*Kurrild et al, 2006*) navode: „Mi želimo da meru domaćeg (nacionalnog) terorizma koristimo kao zavisnu promenljivu, odnosno da se terorizam izvodi od strane pojedinaca ili grupa iz zemlje kao akte usmerene na lica, grupe, imovine ili vlade ili nenaoružanih građana države i koja ima posledice na domaće institucije, politike, imovinu i građane zemlje (Kis-Katos, 2010).

Politička prava pozitivno utiču na obe vrste terorizma, što ukazuje da će povećane političke prilike olakšati napade pobunjenika. Kako neki primećuju, političke demokratije su naročito ranjive na terorističke napade u celini, ali daleko manje su prepoznali da demokratija pruža mnogo veće šanse za generisanje različitih oblika političke mobilizacije, uključujući i terorizam (Robison, Crenshaw, Jenkins, 2006). Iako domaći incidenti čine većinu svih terorističkih napada, dosta analiza je ipak fokusirano na trans nacionalne⁴ incidente i relativno malo se radilo na odnosu između domaćeg i trans nacionalnog terorizma dugi niz godina nakon objavljivanje Jorgmanove (*Jorgman, 1992*) analize napada u Zapadnoj Evropi. Ovo

² Tipični instrumenti modernog međunarodnog terorizma su eksplozivne i zapaljive naprave, bombardovanje, napadi i atentati, uzimanje talaca i otmice, narko i sajber-terorizam i informatičko ratovanje, upotreba nuklearnog, hemijskog, ili bakteriološkog oružja, a teroristi mogu biti osuđeni za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti, genocid, mučenja, pa čak i pirateriju ako su počinili te zločine koristeći terorističke metode.

³ Autori knjige ističu da se „terorizam posmatra kao veoma ozbiljan svetski problema od strane 90% od američkog naroda, i veoma ozbiljan unutrašnji problem od strane 60% istih (Kochler, 1988).

⁴ Nephodno je ispitati model transnacionalnog terorizma pre i posle 9/11, jer ovaj oblik terorizma predstavlja najveću pretnju razvijenim zemljama. Od kasnih 1980-ih, većina industrijskih razvijenih zemalja je relativno malo ugrožena domaćim, a sve više međunarodnim terorizmom (Enders, Sandler, 2005).

se može pripisati većem globalnom političkom naglasku na transnacionalni terorizam i na istaknutoj ulozi *ITERATE* (*Međunarodni terorizam: atributi terorističkih događaja*) skupu podataka, gde su kodirani i obrađeni samo međunarodni incidenti⁵. Relativan nedostatak istraživanja domaćeg terorizma može da se objasni činjenicom da mnoge grupe preduzimaju napade kako na domaćem, tako i na trans nacionalnom nivou, što znatno komplikuje odnos između ova dva faktora (npr. *Heybolah* i *Jema Islamiiah*).

Enders i Sandler (*Enders and Sandler, 2012*) navode da 50% od ukupnog broja od 127 napada Hezbolaha navedenih u GTI bazi⁶ su transnacionalni, a od 19 nasilnih incidenata koje su počinili JI, 10 su trans nacionalnog karaktera. U nedavnom empirijskom istraživanju odnosa između domaćeg i trans nacionalnog terorizma⁷, Enders, Sandler, i Gabulev (*Enders, Sandler and Gaibulleev, 2011*), nakon procene dinamičnog odnosa između raspadanja domaće i trans nacionalne serije korišćenjem vektora auto agresije i jedne ispravljene greške, otkrili su da „šokovi“ domaćeg terorizma mogu dovesti do kasnijih povećanja broja trans nacionalnih incidenata, ali da su ovi dokazi izazivanja trans nacionalnog terorizma domaćim iznenađujući, jer se generalno smatra da domaći terorizam potiče iz domaćih uzroka dok transnacionalni terorizam samo naizgled odgovara i uslovljen je međunarodnim događajima. Bapat (*Bappat, 2007*) tvrdi, na primer, da domaći terorizam može uzrokovati transnacionalni i organizacije usmerene na jednu zemlju su prisiljene da izaberu iz strateških razloga da se sklone u drugu. Kao dodatak ovoj teoriji, moguće je da su strane mete poželjne za domaće teroriste u cilju „demonstracije vrednosti“ i njihove sposobnosti da generišu medijsku pažnju (Napps, Enders, 2014).

Domaći teroristi su ograničeni geografskom dinamikom i dok međunarodni terorizam može „putovati“ relativno nekažnjeno i demonstrirati nasilje nasumice, domaći su mnogo ograničeni i pod daleko većom pažnjom jer se nalaze u ograničenom okruženju. Ciljevi domaćih terorista su vezani za jasno definisan prostor, dok međunarodni imaju veći izbor udara i bezbroj mogućih alternativnih ciljeva (Welch, 2012) Logika i trans nacionalnog i domaćeg terorizma je ustvari ista, i da bi se razumeli razlozi pojedinih aktera da izaberu odgovarajuću taktiku terorizma iz širokog repertoara političkog delovanja, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da se akti terorizma javljaju pored mnoštva drugih političkih akata, neki nasilni, neki ne, neki konvencionalni, neki ne, neki sami, a neki od sličnih ali manje nasilnih pojedinaca koji dele iste ciljeve bez odobravanja terorista i njihovih metoda (Schmidt, 2005). U nekim slučajevima je veoma korisno oslanjati se

⁵ Najpre, koristeći nove podatke potrebno je razdvojiti analizu „domaćeg“ i „transnacionalnog“ nacionalizma, jer su karakteristike ova dva tipa terorizma prilično različita. Drugo, s obzirom na to da najnoviji teroristički incidenti potiču iz zemalja u razvoju, a tamo se sve češće i dešavaju, analize će se usredsrediti na te zemlje. Najupečatljiviji rezultat govori o tome da dok političke slobode utiču na domaći terorizam nelinearno, oni nemaju statistički značajnu vezu sa transnacionalnim terorizmom (Bandyopadhyay, Younas, 2011).

⁶ GTI uključuje domaće i transnacionalna dela koja spadaju pod široku definiciju terorizma. GTI procenjuju 186 zemalja na mogućoj skali od 1-100: veći broj ukazuje na veći rizik od terorizma u zemlji i njene imovine u inostranstvu u periodu od 12 meseci nakon objavljivanja indeksa. Skor se sastoji od pet faktora koji predviđaju terorizam, različito ponderisani zavisno od značaja: motivacija (40%), prisustvo (20%), skala (20%), efikasnost (10%), i sprečavanje (10%) (Goldstein, Kevin, 2005).

⁷ Međunarodni terorizam predstavlja samo mali deo terorističke aktivnosti. Na primer, za 2003. godinu, MIPT teroristička baza znanja izveštava o 1,536 događaja domaćeg terorizma i 240 događaja međunarodnog. Razlika zapažena između prijavljenih domaćih i međunarodnih terorističkih događaja u ovoj bazi je velika, uprkos činjenici da su međunarodni terorističke incidenti uglavnom imaju veću vidljivost. Međutim, identitet odrednice međunarodnog terorizma nije obavezno validan, kao identitet determinanti domaćeg terorizma (Abadie 2004).

na standardizovane podatke koji su sistematski prikupljeni na osnovu postavljenih, unapred definisanih kriterijuma o trendovima terorističke aktivnosti i odgovora na osnovna pitanja o količini, lokaciji i obrascima terorističkih incidenata. Postoji veliki broj baza podataka koje prikupljaju informacije o trans nacionalnom ili domaćem terorizmu, terorizmu u određenom delu sveta, ili pak događajima u kratkom vremenskom periodu (Legault, Guanaratna 2010).

Ključno otkriće je da napadi na domaći terorizam rezultiraju istrajnim posledicama na transnacionalni terorizam; kako god, obrnuto to nije slučaj, a rezultati sugerišu da se domaći terorizam može prelići u transnacionalni, tako da zemlje koje su glavne mete ne mogu da ignorišu domaći terorizam u inostranstvu i možda će morati da pripomognu u obuzdavanju ovog vida nasilja koji kod njih nastaje.⁸ Mnogo je teže obratiti pažnju na transnacionalni nego na domaći terorizam zbog međunarodne saradnje koja se suočava sa mnogim problemima kao što su nespремnost naroda da žrtvuju svoju autonomiju i kontrolu radi nacionalnih bezbednosnih pitanja (Sandler, 2011). Reakcije vlade na terorističke udare se u velikoj meri razlikuju između domaćih i međunarodnih terorističkih napada zbog različitih strateških učesnika na ponudu i potražnju za političkim rešenjima. Odgovor vlade jedne države na domaći terorizam je efikasniji od njihovog odgovora na transnacionalni terorizam. Za domaće terorističke napade, vlada nema mnogo izbora osim da budu samostalni i pronađu odgovarajuću kombinaciju odbrambenih i pro aktivnih mera. Suverenitet takođe igra ulogu u ovim različitim odgovorima, jer što se tiče domaćeg terorizma, ciljna vlada kontroliše svoju teritoriju i obično direktna sredstva tamo gde su pretnje koncentrisane, što sa druge strane ne važi za transnacionalni terorizam gde su pretnje fokusirane na inostranstvo. Domaći teroristički događaji uključuju počiniocе, žrtve i publiku iz zemlje domaćina, osim toga, posledice domaćih terorističkih događaja se osećaju samo kod kuće i nema štetnih prelićanja ili posledice za druge zemlje. Nasuprot tome, transnacionalni teroristički događaji imaju implikacije za dve ili više zemalja. Terorizam ima transnacionalni karakter kada incident u jednoj zemlji uključuje počiniocе, žrtve, institucije, vlade, ili građane druge zemlje (incidenti, kao što su otmice ili pismo-bombe koje počinju u jednoj zemlji na kraju izvršavaju u nekoj drugoj zemlji, su transnacionalni događaji (Sandler, 2010).

Domaći terorizam motivisan radikalizmom i „Džihad ideologijom“

Fokus domaćeg terorizma u ovom radu je vođen nekim oblikom radikalnog islama i uključuje građane ili stanovnike zapadnih zemalja koji su „pokupili mač ideja“ i koji su spremni da napadnu svoje zemlje, čak i po cenu da i sami izgube život u akciji. Termin

⁸ Na primer, transnacionalni terorizam može imati veći štetni uticaj nego domaći, na ekonomski rast, štaviše, uzroci ove dve vrste terorizma se mogu razlikovati. Treba ispitati dinamičke aspekte domaćih i transnacionalnih terorističkih incidenata iz baze podataka globalnog terorizma, na standardizovanim podacima. Istovremene i dugo odlagane korelacije za ove dve vrste terorističkih incidenata se proračunavaju uzimajući u obzir ranjene, smrtnе slučajeve, antentate, bombaške napade i oružane napade. Otkrivena su velika preklapanja između domaćih i transnacionalnih incidenata koji opstaju tokom brojnih perioda. Veoma je bitno razvrstati baze podataka o globalnom terorizmu na transnacionalne i domaće terorističke incidente, što bi pomoglo razumevanju nekih terorističkih fenomena kada se za dve vrste terorizma pretpostavlja da imaju različite uticaje. Na primer, transnacionalni terorizam može imati veći štetni uticaj nego domaći terorizam na ekonomski rast, čak se i uzroci ove dve vrste terorizma se mogu razlikovati. Istovremene i dugo odlagane korelacije za ove dve vrste terorističkih incidenata se proračunavaju uzimajući u obzir ranjene, smrtnе slučajeve, antentate, bombaške napade i oružane napade.

domaći terorizam zahteva temeljne diskusije, jer teži da označi da su teroristi najčešće stranci u ciljanoj populaciji i ovaj termin takođe mora biti preciznije definisan jer teroristi mogu biti jasnije klasifikovani ukoliko su „postavljeni duž terorističkog spektra.“⁹ „*Home-grown*“ teroristi se mogu podeliti u tri kategorije: imigranti i posetioци (legalno ili ilegalno); druge i treće generacije pripadnika muslimanske dijaspore i poturice i ove grupe nisu međusobno isključive, kao, na primer, imigranti koji mogu da pretrpe versku „konverziju“ (Thachuk *et.al.*, 2008). Ko su zapravo regruti domaćeg terorizma? Većina američkih domaćih terorista su ustvari SAD građani i informacije o nacionalnom poreklu ili etničkoj pripadnosti su dostupne za 109 identifikovanih domaćih terorista. Arapske i Južno azijske imigrantske zajednice su statistički zastupljene u ovom malom uzorku, ali je broj regruta je i dalje mali. Postoji više od 3 miliona muslimana u SAD a malo više od 100 pridružili su se džihadu (jedan na 30.000) ().

Ideja domaćeg terorizma nije nov koncept, naročito s obzirom na istoriju izazova sa kojima se suočavaju druge zapadne zemlje. Zaista, čak i njeno postojanje na aljmeričkom tlu nije posebno moderno kada se analiziraju razorni uticaji terorističkih događaja: bombardovanje Oklahoma Sitija ili talasi bombaških napada izvršenih od strane domaćih terorističkih grupa u San Francisco *Bai Arei* tokom 1970-ih. Međutim, trenutni nasilni džihadski problem je u senci ove prošlosti nesreća u smislu cilja i nestabilnosti. Ono što se takođe pojavilo na političkoj sceni je sredstvo kojim pojedinci uključeni u ovaj pokret pojavavaju ili eventualno operacionalizuju svoje radikalizovano ponašanje, gde je internet ubičajeno „vozilo“ (Bañez, 2010).

Novi talas domaćeg terorizma je u ekspanziji i u odnosu na prethodni talas trans nacionalnog terorizma, gde pojedinci napadaju stranu zemlju a izvršioци rođeni i odrasli u samoj zemlji u kojoj žele da izvrše napad. Motivacija da sprovode terorizam više se ne može objasniti sa kulturnim razlikama i nesporazumima i imperativ je da se proces radikalizacije bolje razume i taj proces nije, po definiciji, specifičan za bilo koju nacionalnu, političku, versku ili ideološku grupu.¹⁰ Međutim, termin radikalizacija u svom sadašnjem obliku se najčešće koristi da opiše fenomen koji dovodi do domaćeg terorizma i izazvala je veliku pažnju u protekloj deceniji, jer sve veći broj terorističkih akata u zapadnim zemljama su pripisane lokalnim grupama, često nepovezanih i inspirisanih sa Al Kaidom (King, 2012). Uspom domaćeg terorizma je takođe pokrenuo diskusiju radikalizacionog procesa gde pojedinci ili grupe smatraju da se odobrava, valorizuje nasilje, najčešće ekstremno. Domaći terorizam potiče uglavnom na pojedinih vidova radikalnog islama, ali ovaj koncept svakako nije ograničen samo na slučajeve nasilja inspirisanih bilo kojom verskom tradicijom ili ideologijom. (Ras-

⁹ Mogu se kretati od usamljenih vukova, tj. pojedinaca koji žele da počine napad, insajderima „samoobučene“ grupe koje imaju malo veze sa međunarodnom zaverom, one grupe koje žive u određenoj zemlji koji su obučeni sa i održavaju veze sa al Kaidinim transnacionalnim mrežama i na kraju na „mesto za spavanje ćelija“ „posaðene“ od strane Al Kaide u određenoj zemlji koje se trude da sprovode srednjoročne ili dugoročne terorističke misije. U vezi ovog poslednjeg, to su frakcije koje imaju među svojim članovima pojedince koji su putovali i trenirali sa Al kaidom a potom se vratili u svoju zemlju prebivališta da izvrše terorističke napade. Ova druga kategorija može održavati bliske kontakte sa drugim međudržavnim radikalnim islamskim terorističkim ćelijama.

¹⁰ Ideološka infrastruktura čine temelje terorističkog pokreta gde cveta u dozvoljenim sredinama, a radikalna ekstremistička ideologija ostaje žila kucavica savremenog terorizma. Operativni teroristi i terorističkih ideolozi mogu samo da se delegitimišu ideološka i teološka osporavanja (Gunaratna, 2010). Proces radikalizacija obično počinje sa „kognitivnim otvaranjem“, događaja ili iskustvom koje daje ličnu pritužbu, što zauzvrat čini da neko bude više osetljiv na prihvatanje ekstremističke ideologije (Southerns, 2013).

coff, 2010). Islamski terorizam u SAD nije nova pojava, a koncept „domaćeg terorizma“, ograničen je na islamističkom karakteru, više je bio zastupljen tokom 1970. nego što su danas. Brajan Dženkins (*Brian Jenkins*) je došao do brojke od 60 do 70 terorističkih akcija u SAD godišnje, od čega je većina bombaških napada (Gartenstein-Ross). „Homegrown“ teroristi muslimanskog porekla su neznatno veća pretnja kada su rođeni u SAD nego što je to slučaj sa drugim muslimanima koji žive u SAD (Krueger, 2008).

Da li postoje aspekti demokratije koji bi „zaštitili“ državu od „domaćeg terorizma“? Nedavni sukobi u Iraku i Avganistanu su doveli do percepcije među zapadnim društvima da je svaki terorizam utemeljen na islamskoj ideologiji. Pretpostavka u medijima i političkoj retorici, kada se raspravlja o sukobima, ukazuje na to da je terorizam proizvod verske radikalizacije islama zajedno sa propalim državnim aparatom, koji ne mogu da podrže zajedničku vladavinu prava. S obzirom na iskustva sa domaćim terorističkim napadima u Tokijskom metrou, Oklahoma Sitiju i Londonu, aspekti demokratije, individualni uslovi i individualne psihologije omogućili su da se izvrše ove radnje protiv sopstvenih nacionalnih država. Kakvo je bilo poreklo grupa i pojedinaca koji su učestvovali u pomenutim incidentima?? Koliko uticaja spoljašnjih faktora ima u uključivanju pojedinaca u terorističkim aktima?¹¹ Treba ukazati na opasnost od građana da usvajaju terorističku taktiku u državi, i kako neki od prava građana u toj državi mogu da pomognu domaćem terorizmu u skrivanju svojih pravih ciljeva, isprečavanje sprovođenja zakona iz otkrivanja mogućih pretnji dok ne bude prekasno“ (Miller, 1999).

Od 9/11, došlo je do povećanja domaćeg terorizma inspirisanog globalnom selfi džihadskom ideologijom, a neki od ovih pojedinaca koji se podvrgavaju radikalizaciji¹² u SAD su studenti¹³ (Wright, 2011). Kod „domaćeg terorizma“, počinioci su samostalno organizovani, imaju neznatnu direktnu podršku od trans nacionalnih terorističkih mreža, a pripremaju svoje napade u zemlji „meti“, međutim, domaći „džihad-terorizam“ je daleko više destruktivan i obično uključuje masovni broj žrtava bombardovanja civila, ima potencijal da ubija i ranjava hiljade ljudi i generalno se povezuje sa široko trans nacionalnim društveno-političkim žalbama (legitimnih ili na drugi način) koji se ne mogu lako rešiti jednostrano na lokalnom ili regionalnom nivou. S druge strane, tradicionalni domaći terorizam (uz nekoliko izuzetaka) je obično izolovan, podrazumeva paljevine, ubistva, pucnjave i druge napade malog obima, češće u vezi sa lokalnim pitanjima (Wilner, Dubouloz, 2009). Uz domaće radikalne teroriste, oni često dolaze da sagledaju inherentni raskol između islama i Zapada za koji veruju da su u sukobu, a možda čak i u stanju da suživota. Ova percepcija se može izraziti na više načina. U nekim slučajevima, pojedinci pokušavaju da se izoluju od zapadnog društva fizički, dok u drugim zemljama, ovi pojedinci će objasniti percepciju raskola između islama i

¹¹ U nedemokratskim društvima, nedostatak mogućnosti za političko učešće izaziva političke pritužbe i nezadovoljstvo disidenata, što motiviše terorizam. Nasuprot tome, u demokratskim društvima, slobodni i fer izbori mogu osigurati da se vladari uklone i da poželjne društvene promene mogu doneti preko izbora, automatski smanjujući potrebu da se pribegne nasilju (Lee, 2005).

¹² Lica koja su radikalizovana su često dobro obrazovana, imaju posao i porodice i teže da budu aktivni u svojim lokalnim zajednicama. Ipak, neki takode potiču iz socijalno ili ekonomsko lišenih delova društva. Stručnjaci ističu grupu, kolektivni identitet i organizacione psihologije kao pokretače, a ne individualne psihopatologije (Precht 2007). Radikalizacija se promovise na internetu na način na koji pozivaju mlade i utiču na one koji su u potrazi za svojim identitetom i mestom u životu. Radikalizacija dopunjuje otvoreni prostor visokog obrazovanja, gde visoka škola i organizacija univerziteta može da postane forum za prezentaciju radikalnih poruka na način koji povezuje sa studentima (Wright, 2011).

Zapada svojim prijateljima, porodici ili zaverenicima. „*Homegrown*“ teroristi izazivaju posebnu zabrinutost zbog sve većeg broja zapadnjaka koji spajaju borbene islamske pokrete, i upoznaju operativce „sa društvima koja su im cilj napada“¹⁴ (Gartenstein-Ross & Grosman, 2009). Opasnost od domaćeg terorizma može da se intenzivira ukoliko su manje šanse da budu osujećeni kroz prevremeno hapšenje napadača muslimanskog porekla. Ambiciozni teroristi, na primer, mogu biti više skloni da zaštite svoje aktivnosti planiranja i pripreme za svoje napade bez da budu osujećeni od strane vlasti (Brooks, 2011). Ali, šta se dešava sa domaćim ekstremistima¹⁵? Uprkos što troše milijarde dolara poreskih obveznika na borbu protiv terorizma, Vašington još uvek nema efikasnu strategiju za prevenciju ugroženih Amerikanaca. I to nije hipotetički pretnja, jer su Amerikanci bili uključeni u terorističke aktivnosti tokom Bostonskog maratona i bombardovanja na *Vestgate Mall* u Najrobiju u Keniji, u koordinaciji sa najvišim redovima Al Kaide (Mirahmadi, 2014). Mnogi od ovih takozvanih domaćih nasilnih ekstremista su usamljeni akteri, koji potencijalno mogu da rade neopaženo i jednostavno izvršavaju napad. Neophodno je pažljivo i sistematski pratiti nasilne ekstremističke aktivnosti, a nedavni napadi u Kanadi i Njujorku mogu ohrabriti i druge domaće ekstremiste da izvedu dodatne napade. Islamska retorika je možda odigrala značajnu ulogu u tim napadima, naročito u ciljnou izboru (Rasmussen, 2015).

Teroristički događaji kao što je Bostonsko bombardovanje¹⁶ su preusmerili pažnju javnosti na stalni porast ovog fenomena. Obamina administracija je pokušala da pomete pod tepih domaće islamske teroriste čije poznavanje američke kulture čini da se teže otkriju pre izvršenih postupaka terora. Putem sprečavanja sličnih napada, stoga, potrebno je ne samo da se prate terorističke mreže, već i da se shvati psiho dinamika stvaranja „domaćih terorista“ uopšte. Pragmatičan „lični put modela“ predstavio je psiholog Erik Šau (*Eric Shaw*) dalje objašnjavajući razvoj domaćeg terorizma u kombinaciji sa konceptom „*u-betweener*“. On je zaključio da teroristi učvršćuju svoj identitet putem grupnih kohezija i ličnih veza usadujući ih kroz zajednička iskustva i grubo postupanje, najčešće utemeljeno od strane snaga bezbednosti ili u zatvoru¹⁷ (Olsson, 2013).

¹⁴ U poslednjih nekoliko godina, više od dve stotine muškaraca i žena rođenih ili odraslih na Zapadu su učestvovali, ili im je obezbeđena podrška za islamski teroristički napad. Nekoliko studija je ispitivalo demografske osobenosti domaćeg islamskog terorizma, a manji broj studija ispituje svoju društvenu pripadnost. Ali do danas, nijedna studija ne ispituje empirijski proces kroz koji su ovi teroristi radikalizovani, što predstavlja značajnu prazninu u literaturi.

¹⁵ Izdanak Crni panteri je (BLA) bio direktno odgovoran za najmanje 20 smrtnih slučajeva, što spada među najsmrtonosnije primere „domaćeg“ američkog grupnog perioda. Fokusrirajući se na same početke, operacije, ideologije i strukture BLA, može se shvatiti kao deo šireg pejzaža domaćeg političkog nasilja. Ova grupa se pojavila tokom Treće faze protesnog ciklusa koji je obuhvatao građanska prava, Crnu moć i anti-ratne pokrete. Kao i druge terorističke grupe pre i posle toga, BLA tvrdi da deluje u samoodbrani i u ime naroda, predstavljajući se kao vojni otpor policijskoj okupaciji manjinskih zajednica. Sa padom krajnje levice sredinom 1970-ih, izgledi za BLA za stvaranje šire revolucionarne baze je postao „daljinski“ (Rosenau, 2013).

¹⁶ U slučaju Tamerlana i Džohara Tsarnaeva, koji su izvršili pomenute napade, bilo je prisutno bar najmanje pet faktora koji su predstavljali plodno tle za radikalizaciju. Ovo je preliminarna analiza onoga što je navelo braću da usvoje ovaj fanatični pogled na džihadistički islam. Nekoliko događaja je uticalo na Tamarlana i Džohara u pogledu krize identiteta, stvarajući ranjivost na ekstremističke ideologije. U slučaju dva brata, jasno je da su bili prisutni aspekti „značajnog zahteva“, kako je opisao Ari Kruglanski (Gunaratna, Haynal, 2013).

¹⁷ Neprijatelji idealizuju sliku o sebi kao članovima pokreta, frakcija, ili kulta. Grupe kao što su narcistički beli rasisti u SAD, Aum Shinrikiu u Japanu, kao i islamski ekstremisti, teže da poboljšaju njihovu kolektivnu sliku o sebi kao čistim, pravedanim i ujedinjenim. Dok pešadije, kao i u svakom ratu, stiču slavu kroz mučeništvo, inspiratori i lideri imaju svoj lični narcisoidni interes, (moć i prestiž) i plan (Beck, 2002).

Zaključak

Geneza i dinamika procene i praćenja domaćeg terorizma nije proces koji se može lako razviti i implementirati na nacionalnom nivou a društvene norme i politička tolerancija su faktori koje treba uzeti u obzir tokom ovog procesa. Zbog toga, dodatna istraživanja treba sprovesti i analizirati podatke o podršci domaćem procesu terorističke provere i oznaka. Svaka od ovih studija nudi kvantitativnu i kvalitativnu analizu domaćeg terorizma i testiranje indikatora, prekursore i karakteristike radikalizacije prikupljanjem komparativnih podataka o stotinama slučajeva terorističkog učešća. Postojeće studije na temu radikalizacije nude važan i koristan uvid o uzrocima domaćeg terorizma i ponašanja terorističkih organizacija, gde se na pravi način istražuje identifikovanje internih kongitivnih procesa svojstvene transformacije identiteta. Postavlja se pitanje da li postoje minimalno nametljivi načini na koje obaveštajne službe mogu da se bave praćenjem grupa ili pojedinaca koji imaju potencijal za regrutovanje mladih za radikalne uzroke? Dok neki od ovih prava mogu da se primene kako bi se sprečili ovi insajderi ili domaće teroriste da nastave deluju kako bi promenili prirodu demokratije i možda okrenuti ga protiv demokratije do totalitarne države. Male su šanse da će domaći terorizam biti u značajnoj meri smanjen u nerednim godinama ili decenijama, ali izgradnja i integracija zajednice verovatno će umanjiti privlačnost vrednosti radikalnog islama opasnost i smanjiti porast terorizma sa islamističkom radikalizacijom.

Rastući fenomen domaćeg terorizma zahteva dalju kontrolu, ali nažalost izgleda da zahteva i nužnu proveru pojedinačnih država, što znači da se kreatori politike ne fokusiraju na „srž“ problema, nego jednostavno pokreću strože zakone i formulišu snažniju politiku za borbu protiv terorizma. Ne može se to smatrati „ratom protiv terorizma“ jer neprijatelji nisu samo strani akteri, već i građani i stanovnici država u kojima žive. Nedostatak izvodljive definicije i validacije za identifikaciju „domaćih terorista“ stavlja sprovođenje zakona u situaciju da izbalansira potrebu da se zaštite ustavna prava i nacija od bezbednosnih pretnji. Teroristički šokovi povećavaju spremnost civila da žrtvuju svoje slobode za bezbednost, dajući na taj način Vladi mandat da poveća odbrambene i pro aktivne mere protiv terorista. Inovacije terorista mogu izazvati građane da prihvate veće prepreke za svoje slobode koje prethodno nisu bili voljni da prihvate i kada su prisutni različiti kompromisi građana da izaberu između građanskih sloboda i bezbednosti, biće usvojen kompromis većine. Pored toga, analiza ukazuje na to koliko strateška razmatranja otežavaju zemljama da obrate pažnju na transnacionalni terorizam u poređenju sa domaćim.

Literatura

[1] Abadie, A. 2004. „Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism.“ *American Economic Review* 96, no. 2 : 50-56.

[2] Bandyopadhyay S., Younas J. 2011. „Poverty, political freedom, and the roots of terrorism in developing countries“: St. Louis, 2011. p.171-174

[3] Bañez J. 2010. „Internet and homegrown jihadist terrorism: assessing u.s. detection techniques, Naval postgraduate school monterey, California, Thesis.

[4] Beck, A. T. 2002. „Prisoners of hate“. *Behaviour Research and Therapy*, 40(3), 209-216. doi:10.1016/S0005-7967(01)00103-6

- [5] Beerkebile M. 2012. „Causes of domestic terrorism: 1970-2010“. A Dissertation presented to the Faculty of the Graduate School at the University of Missouri-Columbia, Dissertation
- [6] Brooks R.A. 2011. „Muslim “Homegrown” Terrorism in the United States How Serious Is the Threat“? *International Security*, Vol. 36, No. 2 (Fall 2011), pp. 7–47
- [7] U.S. Congress. 1996. House, Combating domestic terrorism, Committee on the Judiciary. Subcommittee on Crime. 104Congress, 1Session, 3 May 1995. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 189p.
- [8] Enders, W., Sandler T. 2010. And Gaibulloev K. „Domestic Versus Transnational Terrorism: Data, Decomposition, and Dynamics“. Kazakhstan Institute of Management, Economics and Strategic Research Department of Economics December
- [9] Napps C., Enders W. 2014. „A Regional Investigation of the Interrelationships Between Domestic and Transnational Terrorism: A Time Series Analysis“. Department of Economics Finance and Legal Studies University of Alabama Tuscaloosa,
- [10] Enders W., Sandler T. 2005. „After 9/11 is it all different now“? *Journal of Conflict Resolution*, 49 (2) 1-22
- [11] Gunaratna, Rohan; Haynal, Cleo (2013, June): Current and Emerging Threats of Homegrown Terrorism: The Case of the Boston Bombings. *Perspectives on Terrorism*, 7(3), 44-63.
- [12] Heller D. 2010. Designating domestic terrorist individuals or groups, Naval postgraduate school monterey, CA
- [13] Jenkins B. 2010. „Terrorist Radicalization in the United States Since September 11, 2001,“ RAND Corporation,
- [14] King M. 2012. „The radicalization of homegrown terrorists: A social-personality model“. Department of Psychology McGill University Montréal, Québec, Canada.
- [15] Kis-Katos, K, Helge L and Gunther G. 2011. „On the origin of domestic and international terrorism.“ *European Journal of Political Economy* 27, no. S1: S17-S36
- [16] Koechler H. 1988. „Terorism and national liberation Studies in International Relations, Proceedings of the International Conference on the Question of Terrorism
- [17] Krueger A. 2008. „What Makes a Homegrown Terrorist“? Human Capital and Participation in Domestic Islamic Terrorist Groups in the U.S.A. Princeton University and NBER First Draft: June 18, 2008, <http://www.irs.princeton.edu/pubs/pdfs/533.pdf>
- [18] Legault R. 2010. „Where is Terrorism Happening?“ Numbers, Locations, and Representative Histories (Richard Legault) Maryland Example Cases and Programs: Battlefield of the Mind: Terrorist Rehabilitation (Rohan Gunaratna) Protecting the Homeland from International and Domestic Terrorism Threats: Current Multi-Disciplinary Perspectives on Root Causes, the Role of Ideology, and Programs for Counter-radicalization and Disengagement January 2010
- [19] Li, Quan. 2005. „Does Democracy Promote or Reduce Transnational Terrorist Incidents?“*The Journal of Conflict Resolution* 49, no. 2 : 278-97.
- [20] Merari, A. 1993. “Terrorism as a Strategy of Insurgency.”*Terrorism and Political Violence* 5, no. 4 213-51
- [21] Miller W. 1999. Homegrown terrorism inside of democratic states, A thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College in partial fulfillment of the requirements for the degree
- [22] Mirahmadi H., Call R. 2014. „Addressing the Homegrown Terrorism Threat“. January 10, 2014 The Washington Institute
- [23] Olsson P. 2013. „Homegrown Terrorists, Rebels in Search of a Cause, Middle east quarterly summer,

[24] Precht T. 2007. „Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe From conversion to terrorism“ An assessment of the factors influencing violent Islamist extremism and suggestions for counter radicalisation measures

[25] Rascoff S. 2010. The Law of Homegrown (Counter)Terrorism, Texas Law Review Vol. 88:1715, 1715-1749

[26] Rasmussen N. 2015. „Hearing before the house committee on homeland security, Countering Violent Islamist Extremism: The Urgent Threat of Foreign Fighters and Homegrown Terror“. The Honorable Director National Counterterrorism Center

[27] Riley K. Hoffman B. 1995. „Domestic Terrorism“. A National Assessment of State and Local Preparedness Supported by the National Institute of Justice, U.S. Department of Justice RAND

[28] Robison, K., Crenshaw E., Jenkins C. 2006. Ideologies of Violence: The Social Origins of Islamist and Leftist Transnational Terrorism The University of North Carolina Press Social Forces, Volume 84, Number 4,

[29] Rosenau, W. 2013. „Our backs are against the wall: The Black Liberation Army and domestic terrorism in 1970s America“. Studies in Conflict & Terrorism, 36(2), 176-192. doi:10.1080/1057610X.2013.747074

[30] Ross & Grossman 2009. „Homegrown terrorists in the U.S. and empirical examination of the radicalization process“. FDD press a division of the foundation for defense of democracies Washington, D.C.

[31] Sandler T. 2010. „Terrorism Shocks: Domestic Versus Transnational Responses“, Studies in Conflict & Terrorism, 33:10, 893-910, DOI: 10.1080/1057610X.2010.508485

[32] Sandler, T. 2011. „New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction“. Journal of Peace Research 48, no. 3

[33] Schmidt A. 2005. „Root Causes of Terrorism: Some Conceptual Notes, a Set of Indicators, and a Model democracy and Security“, 1:127–136, 2005 DOI: 10.1080/17419160500321139–0

[34] Southers E. 2013. „Homegrown violent extremism: designing a community based model to reduce the risk of recruitment and radicalization“.

[35] Thachuk, M. Bowman, S., and Richardson C. 2008. „Homegrown Terrorism The Threat „. Withinis Center for Technology and National Security Policy National Defense University May National Defense University, Center for Technology and National Security Policy, Washington, DC,

[36] L. Calle, I. Cuenca. 2011. „The quantity and quality of terrorism“ Journal of Peace Research 48(1):49-58 · February 2011, DOI: 10.1177/002234331039289

[37] Tiefenbrun, S. 2003. A semiotic approach to a legal definition of terrorism, ILSA Journal of International & Comparative Law, 2003 357/402 Vol. 9:357

[38] Tilly, C. „Terror, Terrorism, Terrorists“. Sociological Theory 22, no. 1 (2004): 5-13.

[39] Goldstein, K. 2005. „Unemployment, Inequality and Terrorism: Another Look at the Relationship between Economics and Terrorism“, Undergraduate Economic Review Vol. 1: Iss. 1, Article 6. Available at: <http://digitalcommons.iwu.edu/uer/vol1/iss1/6>

[40] Welch J. 2012. „Two Ends of a Single Spectrum Religion and Terrorism; Killing for God and country

[41] Wilner A., Dubouloz C.J. 2009. „Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization“. (Swiss Federal Institute of Technology (ETH-Zurich)) & Ph.D. (University of Ottawa) Canadian Political Science Association Conference (University of Ottawa, Canada, Homegrown Terrorism and Transformative Learning: An Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization.

[42] Wright, M. 2011. „Domestic terrorism, cyber-radicalization, & U.S. college students“. The Forensic Examiner, 20(3), 10-18.